

TAYYÂR-ZÂDE ATÂ'NIN KAYIP ESERİ: FÜLKÜ'L-ME'ÂNÎ FÎ MEDÎHÎ'S-SULTÂNÎ

TAYYÂR-ZÂDE ATÂ'S MISSING WORK: FÜLKÜ'L-ME'ÂNÎ FÎ MEDÎHÎ'S-SULTÂNÎ

Erdem Can ÖZTÜRK*

Öz

Tayyâr-zâde Atâ, biyografik kaynakların verdiği bilgiye göre H. 1225 (M. 1810/1811) tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta eğitime başlamış, memuriyet hayatına atılmış, devrinde pek çok farklı kurum ve makamda görev yapmış önemli bir isimdir. Dedesi, babası ve kendisi uzun yıllar Saray ve Enderun hizmetinde bulunmuşlardır. Bu sebeple Enderun'u iyi tanımaktadır. Bu birikimin neticesinde, Enderun hakkında geniş bilgi içeren tarih kitaplarından birini, Tarih-i Atâ'yı kaleme almıştır. Bu eser önemli bir tarih kitabı olup özellikle 4. ve 5. ciltleri Türk Edebiyatı açısından da önem arz eder. Daha çok bu eseri vesilesiyle tanınan Tayyâr-zâde Atâ, bir de Divan sahibidir. Kaynaklarda, Tayyâr-zâde Atâ'ya ait olduğu ifade edilen ancak bugüne kadar bulunamamış olan Fülkü'l-Me'ânî fi Medîhi's-Sultânî isimli küçük hacimli bir de müstakil kitapçığı vardır. Bu çalışma, yazarın kayıp olan bu eserinin tespiti üzerine, eserin ilim dünyasına tanıtımını amaçlamaktadır. 143 beyitlik tek bir kasideden oluşan risale, devrin padişahı Sultan Abdülaziz'i methetmek için kaleme alınmıştır. Kaside içinde açıkça belirtilmese de okuyucuda, Tayyâr-zâde Atâ'nın yeni bir görev beklentisiyle bu kasideyi yazdığı ve padişaha sunduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Bu çalışmada Tayyâr-zâde Atâ ve eserleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, Fülkü'l-Me'ânî'nin incelemesi yapılacak ve kitabın tam metni çalışmanın sonuna ilave edilecektir.

Anahtar Kelimeler

Tayyâr-zâde Atâ, Fülkü'l-Me'ânî fi Medîhi's-Sultânî, Sultan Abdülaziz, kaside.

Abstract

According to the biographical sources Tayyâr-zâde Atâ was born in İstanbul in H.1225 (AC.1810-1811). In the very beginning of his early life he started to be educated, and being an officer he served at numerous governmental positions and institutions of the era. He, his father and grandfather were employed as instructor at the palace and Enderun. For this reason he had got much knowledge about Enderun. As a result of erudition, he narrates the Tarih-i Atâ which includes overall historical knowledge about Enderun. Being a weighty historical book, this work, especially the 4. and 5.volume, hold the key for the Turkish Literature. Rather known by this work, at the same time he

* Arş. Gör. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: erdemcanozturk@gmail.com

owns a Divan. He has got another separate booklet named *Fülkü'l-Me'ânî fî Medîhi's-Sultanî* which is a small book and announced in resources as written by Tayyâr-zâde Atâ but couldn't be identified so far. This paper aims at introducing this work of the author to science world which is unknown so far. It has got 143 verse and is the only ode that written to praise the Sultan of the era Abdulaziz. He didn't make his meaning plain in the work but in the readers mind it can be raised a feeling that as if he wrote this ode to have a new governmental position. In this study after a brief information about Tayyâr-zâde Atâ and his works, we will examine the *Fülkü'l-Me'ânî* and add the full text end of the study.

•

Keywords

Tayyâr-zâde Atâ, Fülkü'l-Me'ânî fî Medîhi's-Sultanî, Sultan Abdulaziz, qasida.

GİRİŞ

Klâsik Türk Edebiyatı, Osmanlı Edebiyatı, Eski Türk Edebiyatı gibi adlarla anılan edebî dönem, uzun bir zaman dilimini kapsamakta; farklı tür, şekil ve muhtevadaki çok sayıda eseri ifade etmektedir. Manzum, mensur ya da manzum-mensur karışık olarak kaleme alınan bu eserlerin hacimleri de birkaç varaktan ciltler dolusu kitaba kadar çıkabilmektedir. Bu devirde kaleme alınan edebî ürünler genel olarak, en küçük nazım şekillerinden bütün bir kitaba kadar, belirli kurallara ve bir geleneğe tâbi olarak ortaya konmuştur.

Klâsik şiirin oluşturduğu gelenek dâhilinde sevgiliye hitap eden âşıkâne şiirler daha ziyade gazel şeklinde; bir devlet büyüğü ya da padişahın para, rütbe, makam, memuriyet vb. temin etmek beklentisiyle yazılan ve ilgili mercie sunulan şiirlerse kaside şeklinde kaleme alınmıştır. Muhatabını metheden, onun üstün vasıflarını sıralayan bu kasideler çoğu zaman yazarına, beklentilerini elde etmek yolunda önemli birer vesile olmuştur. Tayyâr-zâde Atâ da Osmanlı'nın sona yaklaştığı dönemlerde yaşamış; Sultan Abdülaziz'e hitaben bir kaside kaleme almış şair ve tarihçidir. Tayyâr-zâde Atâ'nın kasidesini tam olarak hangi beklenti ile yazdığı, Sultan Abdülaziz'e ulaştırıp ulaştıramadığı bilinmemektedir. Ancak kasidenin yazıldığı tarih ve muhtevastan hareketle, büyük ihtimalle bu tarihte Atâ'nın memuriyetten azledilmiş olduğu ve yeniden memuriyete dönüş arzusuyla bu kasideyi kaleme aldığı düşünülmektedir. Şairin *Fülkü'l-Me'ânî fi Medîhi's-Sultânî* adını verdiği kasidesi, müstakil bir eser olarak basılmıştır. Yakın zamana kadar kayıp olan bu eserin yanlış kataloglanmış olduğu tarafımızca tespit edilmiş ve incelemesiyle birlikte metnin ilgililerin istifadesine sunulması amaçlanmıştır. Önce Tayyâr-zâde Atâ hakkında temel bilgiler verilecek ardından eserin şekil ve muhteva özellikleri incelenerek metni ortaya konulacaktır.

1. Tayyâr-zâde Atâ ve Eserleri

Tayyâr-zâde Atâ kaynaklarda, "Atâ Beg (Tayyâr-zâde Atâ'ullâh Ahmed Beg)" (Bursalı Mehmed Tahir 1342: 108), "Atâ'ullâh Ahmed Beg" (Mehmed Süreyya 1311: 481-482), "Tayyâr-zâde Atâ Beg" (Tuman 2001: 683-684) gibi isimlerle anılmaktadır. Biyografik kaynaklar doğum tarihinin H. 1225 (M. 1810/1811) olduğu hususunda ittifak ederler.¹ Tayyâr-zâde Atâ, Enderun-ı Hümayun memurlarından Mehmed Tayyâr Efendi'nin oğludur. Henüz dört yaşında sıbyan mektebinde eğitimine başlayan Tayyâr-zâde Atâ, çalışmaya ilk olarak Enderun'da başladı. Daha sonra dâr-ı şûrâ azalığı, divan kâtipliği, ser-asker mektupçuluğu, Adana ve Halep mal müdürlüğü, İstanbul muhasebeciliği, Cezîre-i Bahr-ı Sefîd müsteşarlığı, Harem-i Şerîf-i Nebevî müdürlüğü gibi çok farklı yer ve makamlarda vazifelerde bulundu. Ölüm tarihi tam olarak tespit edilebilmiş değildir. *Sicill-i Osmânî*'de 1877, *Osmanlı Müellifleri*'nde 1880 olarak bildirilmektedir. *Son Asır Türk Şairleri*'nde ise ölüm tarihinin, kesin olmamakla beraber H. 1300 (M. 1882/1883) senesinden evvel olması gerektiği belirtilmiştir; *Sicill-i Osmânî* ve *Osmanlı Müellifleri*'nin verdiği bilgilerin yanlış olduğu ifade edilmiştir. (İnal 1999: 184) Çeşitli kaynaklardaki bilgilerden hareket eden Mehmet Arslan, Tayyâr-zâde Atâ'nın ölüm tarihinin 1880'den sonraki bir tarih olmakla birlikte 1883'ten de önceki bir tarih olması gerektiğini düşünmektedir. (Arslan 2010: 33) Yine M. Arslan, Tayyâr-zâde Atâ'nın ölüm tarihini,

¹ *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nin "Atâ Bey, Tayyâr-zâde" maddesinde doğum tarihi kaynak gösterilmeksizin 1801 olarak verilmişse de diğer kaynakların 1810 tarihinde ittifak etmelerine istinaden *DİA*'da yer alan bilginin yanlış olduğunu belirtmek mümkündür. Bkz. Mehmet İpşirli, "Atâ Bey, Tayyâr-zâde", *DİA*, C. 40, s. 34-35.

biyografisini yazdığı başka bir kaynakta 1882 olarak vermektedir.² Kesin olarak bilinmese de ölüm tarihi yaklaşık olarak bu tarihlere tekabül etmektedir. (Ayrıca bkz. Ergun 1936: 535-537; Babinger 1992: 397-398; Eliaçık 2005: 3-4)

Tayyâr-zâde Atâ'nın eserleri şunlardır:

1.1. *Târîh-i Atâ*: Eser önce 4 cilt olarak planlanmış daha sonra 5 cilt hâline getirilmiştir. Her bir cildin kapak ve hatime kısımlarında eserinin muhtevası hakkında bilgi vermiştir. *Târîh-i Atâ*, Enderun ile ilgili en önemli kaynakların başında gelmektedir. 5 Ciltten oluşan eserin muhtevası şu şekildedir:

Birinci Cilt: Osman Gazi'den Kanunî Sultan Süleyman'a kadar olan on padişah döneminde yapılan işler; bu padişahların hayırları. Bu dönemde yaşayan âlimler, şeyhler. Enderun teşkilatı, kanunların âdâbı ve bunlarla ilgili çeşitli terimler. Saray mensuplarının görevleri.

İkinci Cilt: Enderun ve sarayda yetişen 79 sadrazam, 3 şeyhülislam, 36 kaptan-ı derya ile diğer bazı rütbe ve makamlarda görev yapanların biyografileri.

Üçüncü Cilt: 19. yüzyılın bazı devlet adamları, kendi hayatı ve görev yaptığı memuriyetler, eserini hazırlarken istifade ettiği kaynaklarla bu kaynakların müellifleri.

Dördüncü Cilt: Osmanlı padişah ve şehzadeleri ile Enderun'da yetişen şairlerin hayatları ve şiirlerinden örnekler.

Beşinci Cilt: Padişahlara göre kronolojik, kısa bir Osmanlı tarihi. Nazım-nesir karışık metinler. Enderun hakkında kısa malumatlarla bazı özel konular hakkındaki bilgiler. (bkz. Arslan 2010: 5 C.)

1.2 *Divan*: Tayyâr-zâde Atâ, tarihçiliğinin yanında bir de divan sahibi bir şairdir. Kendi hattı ile yazılmış divanın iki nüshası mevcuttur. (Arslan 2010: 43) Bu eser mürettep olmamakla birlikte kaside, tahmis ve taştir nazım şekilleriyle yazılmış 390 beyit tutan 29 manzume; 113 gazel; 54 tahmis; 6 kıt'a; 4 tazmin; 93 beyit ve 3 mısradan oluşmaktadır. (Eliaçık 2005: 5-8; Eliaçık 2005: 239)

1.3. *Tuhfetü'l-Fârisîn Fî Ahvâli Huyûli'l-Mücâhidîn*: Arapçadan tercüme olup eserin asıl müellifi tespit edilememiştir. Atlar, atların bakımı ve hastalıkları hakkında bilgiler ihtiva etmekte olan çeviri 54 bölümden oluşur. (Erk 1960: 495-511)

1.4. *Tayyâr-zâde Mecmuası*: Ali Emîrî Manzum No: 81 ve 82 olmak üzere Tayyâr-zâde Atâ adına iki mecmua kayıtlıdır. İlki 20 ikincisi ise 12 varaktır. Mecmuaların ikisi de müellif hattıdır. Söz konusu mecmualar Ragıp Paşa Mecmuası'na zeyl kabul edilmektedir. Pek çok tarihi olay hakkında bilgi, biyografi ve manzum parçalar ihtiva etmektedir. (Arslan 2010: 49-50; Eliaçık 2005: 239)

1.5. *Gülşen-i Her Hısâl ve Ravza-i Durûb-ı Emsâl*: Bu eserin *Mecmua* ile aynı eser mi yoksa farklı ve müstakil bir eser mi olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Yine *Târîh-i Atâ*'nın beşinci cildinden anlaşıldığı kadarıyla Medine'de temize çekilip İstanbul'da basılması planlanmıştır. Ancak henüz yazma yahut basma metnine ulaşılammıştır. (Arslan 2010: 52-53)

1.6. *Fülkü'l-Me'ânî fî Medîhi's-Sultânî*: Bu eserden, eski kaynaklardan sadece *Son Asır Türk Şairleri* bahsetmektedir: "On beş sahifeden mürekkebe ve Sultan Abdülaziz'in methine müteallik *Fülkü'l-Maânî fî Medîhi's-Sultânî* nâmındaki kasidesi H. 1279 (M. 1862/1863)'da tab' olunmuştur."

² Mehmet Arslan, "Atâ, Tayyâr-zâde", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (erişim: <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2188>)

(İnal 1999: 184) Mehmet Arslan ise *Osmanlı Saray Tarihi* isimli eserinde Tayyâr-zâde Atâ'nın eserleri hakkında bilgi verirken, İbnü'l-Emin'in verdiği bu bilgiyi nakletmiş ve eserin henüz bulunamadığını bildirmiştir.

Fülkü'l-Me'ânî fî Medîhi's-Sultânî, Millî Kütüphane yazmaları arasında yanlış adlandırılmış ve tasnifsiz hâlde tarafımızdan tespit edilmiştir. Manzumenin başında, ismi açıkça yazmasına karşın kütüphane verilerinde "Cevâhir-i Efkâr Ahmed Atâ 1279" şeklinde kayıtlıdır.

2. *Fülkü'l-Me'ânî fî Medîhi's-Sultânî*

2.1. Adı, Telif Tarihi ve Sebebi

İbnü'l-Emin'in bildirdiği ve eserin başında da açıkça görüldüğü üzere eserin tam ismi "*Fülkü'l-Me'ânî fî Medîhi's-Sultânî*" dir. Eserin telif tarihi de ismi gibi açıkça belirtilmiştir. Yazmanın sonunda yer alan hâtime kaydı şu şekildedir: "Sâbık Mutaşarrıf-ı Cezâ'ir-i Baħr-ı Sefid Sa'âdetlü Aħmed 'Atâ Beg Efendiniñ dürc-i cevâhir-efkârlarıdır. Fî-sene 1279" (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 16) Eserin şu an için elde bulunan tek nüshasının H. 1279 (M. 1862/1863) tarihinde kaleme alındığı hâtime bölümünden anlaşılmaktadır. Yine aynı yerde geçen "cevâhir-efkârlarıdır" ibaresi, eserin kütüphane verilerine yanlış geçme sebebi olmalıdır.

Fülkü'l-Me'ânî fî Medîhi's-Sultânî, müstakil bir sebep-i telif bölümüne sahip değildir. Eser kaside nazım şekliyle ve tek parça hâlinde yazılmıştır. Eserin gerek başlığı, gerek muhtevası, gerekse bazı beyitleri kasidenin telif sebebini vermektedir.

Eserin başlığından anlaşıldığı üzere yazılma sebebi, devrin sultanı Abdülaziz Han'ı methetmek; onun güç, kudret, basiret, adalet gibi üstün vasıflara sahip bir padişah olduğunu beyan etmektir.

Şair daha önceki görevinden azledilmiş, bunun verdiği üzüntü de eserini kaleme almasına etki etmiştir:

"Şimdi 'azl ü 'uzlet ü meşîhat etdi pür-melâl
Luṭf-ı tesliyyet ile ṭab'a şebâbetdir gelen

Gerçi ma'zülüm eyâletden velâkin ğam yimem
Şer' ü kânün reh-berim elde şadâkatdir gelen" (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 11-12)

Bu azledilişin Tayyâr-zâde'yi fazlasıyla üzdüğü eserinden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Şair, başka görevlere talip ve hazır olduğunu ifade etmek üzere, her ne kadar azledilmiş olsa da hak ve adaletten asla ayrılmadığını; hünkâra her zaman sadık olduğunu ve olmaya devam edeceğini defaatle dile getirmiştir. Babası ve dedesinin de sarayın çeşitli vazifelerinde bulunduğunu; ailesinin III. Ahmed devrinden beri saraya sadakatle hizmet ettiğini vurgulamıştır:

"Hân Aħmedden beri hünkârım 'abd-i şadıkıñ
Hizmetiñle faħr eder 'ırşan meserretidir gelen

İbni Ṭayyâram cidâr-ı şevketiñ güncişkiyem
Ced-be-ced lânemdir a'lâma cesâretidir gelen" (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 11)

"Ba'dezîñ rûħum şu kalıbdıyken ey cân-ı 'azîz
Devletiñde hizmete şıdkıla niyyetdir gelen

Süllem-i bâlâya luṭfuñla şu'ud etsem n'olur
Ḳalbe aħkâm-ı şadâkatde niyâbetdir gelen" (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 12)

“Mefhârisin âl-i ‘Oşmânîñ ben etsem de kâsem
Hâniş olmam mülk-i ‘Oşmâna sa‘âdetdir gelen” (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 12)

Tayyâr-zâde Atâ'nın eserini yaklaşık 50 yaşında yazdığı; bu eserin yazıldığı sırada görevinden azledilmiş olduğu düşünüldüğünde, yeni bir görev talebinde bulunduğu ancak -bu maksatla yazılmış diğer kasidelerde de olduğu gibi- bunu açıkça ifade edemediği düşüncesi hâsıl olmaktadır. Hayatı ve yaptığı görevler incelendiğinde, bu eserin takdiminden sonra yeniden çeşitli devlet kademelerinde görev aldığı da bilinmektedir.

2.2. Nüsha Özellikleri

Şimdiye kadar, kaynaklarda adı geçmesine rağmen bulunamamış olan eser, herhangi bir yazma ya da mecmuanın bir parçası hâlinde değil, müstakil olarak tertip edilmiştir. Ancak elde tek bir nüshası mevcuttur. Yapılan katalog ve kütüphane taramalarında başka bir yazma ya da basma nüshasına rastlanmamıştır.

Temin edilebilen görüntülerde eserin ön ve arka kapağı ile zahriye bölümleri mevcut değildir. Kitapta, yazıldığı dönem itibarıyla, günümüzde kullanılan sayfa numaralandırmasına benzer (1, 2, 3, 4 ...) bir numaralandırma sistemi kullanılmıştır. Eser boyunca kaside metninin tamamının etrafı cetvelle çevrilmiştir.

İlk yaprakta sayfa numarası belirtilmemiş, üst orta kısımda yer alan ser-levhanın etrafına küçük bir tezhip işlenmiştir. Bu işleme gül, çiçek ve yaprak desenlerinden oluşur. Yine aynı sayfanın en üst kısmında eserin, 6 Temmuz 1974 yılında İstanbul'da İsmail Eren'den satın alındığını bildiren bir kayıt vardır.

İkinci sayfadan itibaren sayfa numaraları, yaprakların orta üst kısımlarına gelecek şekilde ve kitabın sonuna kadar yazılmıştır. Kitap toplamda 15 sayfa ve hâtime bölümünden oluşmaktadır.

Kitabın sayfalarının hem alt hem de üst kısımlarında aşınma ve yırtılmalar mevcuttur. Eser dijital ortama aktarılırken yapılan hata sonucu yahut sayfaların birbirine çok yakın yapıştırılması/dikilmesi sebebiyle metnin iç ve orta kısımlarında bazı kelimeler görülememektedir.

Eserin 15. sayfasında kaside son bulur. Aynı sayfanın altında yine 6 Temmuz 1974 tarihi damga ile basılmıştır. Bu sayfanın sol tarafındaki yaprak numaralandırılmamış olup hâtime kaydı burada bulunmaktadır. Bu sayfada eserin 1279 tarihinde tamamlandığı ve Mutasarrıf-ı Cezâir-i Bahr-ı Sefîd Ahmed Atâ Beg'e ait olduğu belirtilir. Sayfanın altında, ancak bir kısmı okunabilen bir mühür yer alır. Mühür üzerinde “Ankara 1946” ibaresi okunabilmektedir. Millî Kütüphane'nin kuruluş tarihinin 1946 olduğu düşünüldüğünde, bu mührün Millî Kütüphane mührü olması ihtimali hayli yüksektir. Mührün sağ tarafında ise 1042/1974 numarası mevcuttur.

2.3. Şekil Özellikleri

Eser, müstakil olarak basılmış olup 15+1 (hâtime) sayfadan ibarettir. 143 beyitlik kaside metni ve hâtime kaydından oluşur. En sonda yer alan hâtime kaydında yazarın unvanı, adı ve eserin yazım tarihi bilgileri mevcuttur.

Fülkü'l-Me'âmî, tek bir kasideden oluşan müstakil bir eserdir. Şair, birkaç yerde eserinin bir kaside olduğunu bizzat bildirir:

“Bu **kaşide** şübhesiz ‘ayn-ı ‘ibâdet ‘add olur
Hâşv ü zâ'id gelmedi fikre belâgatdır gelen

Eyle gey bârî tenezzül terk-i taşdıf eyleyip
Erdi pâyâna **kaşide** kes nihâyetdir gelen” (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 12-13)

“Etmedim bu ere dek taqdim **kaşide** kimseye
Nev-‘arūs-ı kilkime dāmād-ı ‘iffettir gelen” (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 13)

“Gelen” redifli kaside *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. İki yerde vezin aksamaları olmakla birlikte yazarın genel itibariyle aruza hâkim olduğu ve eserine başarılı bir şekilde uyguladığı görülmektedir.

Kasidenin redifi “-dır/-dir/-tır/-tir gelen”: “hilkatdir gelen, haşyetdir gelen, ‘iffettir gelen, fıtratdır gelen, ...”; kafiyesi ise “-at, -et”: “hilkatdır gelen, haşyetdir gelen, ‘iffettir gelen, fıtratdır gelen, ...” şeklinde tam kafiyedir.

Kasidelerde genel olarak “der-vasf-ı ...”, “der-medh-i ...” gibi klâsik başlıklar bulunur. (Kurnaz-Çeltik 2010: 124) *Fülkü'l-Me'ânî* ise tek bir kasideden oluştuğu için yalnızca kitabın başında yer alan ve eserin ismini bildiren bir başlığa sahiptir: “Fülkü'l-Me'ânî Fi Medîhi's-Sultânî” (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 1)

Kasideler gelenek içerisinde belirli bir yapı kazanmış, bu yapıya uyanlar makbul görülmüştür. Bununla birlikte geleneğin şekillendirdiği yapıya uymayan kasideler de mevcuttur. (Kurnaz-Çeltik 2010: 126; Saraç 2007: 21-46; Tahirü'l-Mevlevî: 1994: 84-87; Çavuşoğlu 1986: 20-22; Dilçin 1999: 122-166) Tayyâr-zâde Atâ'nın *Fülkü'l-Me'ânî*'si ikinci grupta yer alan, yani klâsik yapıya uymayan kasidelerdendir. Şair nesib, teşbih, girizgâh gibi bölümlerin hiç birine yer vermemiştir. Hatta klâsik eserlerde bulunması gelenek hâlini almış olan “besmele, hamdele, tevhid, münacat, na‘t” gibi bölümleri dahi yazmadan, doğrudan methiye bölümü ile eserine başlamıştır. Hemen ilk beyitten itibaren dört halife, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Ömer İbni Abdülaziz çeşitli üstün vasıfları ile şairin memduhuyla benzerlik ilişkisi içerisinde bahis konusu edilmiştir. Devamında ise ileride her biri tek tek sıralanacak olan tarihî, efsanevî şahıslar, unvan ve memleketler yine memduhun methi için emsal ve kıyas malzemesi olarak kullanılmış; geniş bir teşbih, telmih, mecaz ve mübalağa eksenini kullanılmıştır.

Sebeb-i Telif bölümüne sahip olmayan kasidenin telif sebebi muhtevassından anlaşılmaktadır. Kasidenin önemli bölümlerinden olan fahriye bölümü de Tayyâr-zâde Atâ tarafından kullanılmadığı gibi şair pek çok kez kendi aczinden ve sözü uzattığından bahsetmektedir.

Şair mahlasını kasidenin 141. beytinde zikreder. Söz konusu taç beyitten sonra iki beyit daha yazarak manzumesini tamamlar. Bu bölüm aynı zamanda kasidenin dua kısmıdır. Tayyâr-zâde Atâ, *Fülkü'l-Me'ânî*'nin 140. beytinden itibaren son 4 beyitte memduhuna dua ederek eserine son verir:

“Gelmiyor evşâf-ı şân u şevketi iştâyâya hiç
Söz tamâm oldu du‘âya başla nevbettir gelen

Secde-i şükre varıp eyle du‘â şimdi ‘**Atâ**
Eylesin te‘yîd Hâk Hâyder-‘tabî‘atdır gelen

Tâ be-mahşer görmesin yâ Rabbi bir zerre keder
Ber-‘karâr etsin Hüdâ tahtında ‘izzettir gelen

Cenneti etdikçe ecdād-ı mülükâneñ ma‘qarr
Dâ‘im ol ‘âlemde dilden bu ‘ibâretdir gelen” (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 15)

Eserin, kaside nazım şekliyle yazılmasına karşın, bu şeklin en temel özelliklerini bile taşıyor olması dikkate şâyandır. Bu durum manzumenin, Klâsik Türk Edebiyatı geleneğinin bozulmaya, yenileşme hareketlerinin görülmeye başlandığı bir dönemde yazılmasıyla alâkalı olmalıdır.

2.4. Konusu ve Muhtevası

Eserin tamamı tek bir kasideden oluşmaktadır. Kaside, Sultan Abdülaziz Han'ı çeşitli şekillerde vâsif ve methetmektedir. Yer yer şair kendinden ve ailesinden, dededen beri devlet ve saraya sadakatle hizmet ettiklerinden de bahsetmekle birlikte eserin asıl konusunu Sultan Abdülaziz Han'ın methi ve üstün vasıfları oluşturmaktadır.

Kaside şeklinde kaleme alınan *Fülkü'l-Me'ânî* nesib, teşbib, girizgâh gibi klâsik bölümler olmaksızın doğrudan methiye faslıyla başlamaktadır. Matla beytinden itibaren ilk dört beyitte Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Ömer bin Abdülaziz'in meşhur ve üstün vasıfları Sultan Abdülaziz'e hamledilmiştir.

Eserin başında besmele, tevhid, münacat gibi bölümlerin olmaması, Hz. Peygamber'in eserin ileriki kısımlarında ve sadece bir kez zikredilmesi de dikkat çekicidir. Alevî olduğu bilinen şair, kendisinin bu yönüne diğer eserlerinde özellikle vurgu yapmaktadır. (Eliacık 2005: 19) Bu eserdeki tercihi de bu hususla alakalı olmalıdır. Ayrıca Hz. Ali'nin lakabı hâline gelen "Haydar" sıfatı da şiirde pek çok kez kullanılmıştır. (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 1, 4, 8, 15)

Eser boyunca dikkat çeken bir diğer husus, tarihî ve mitolojik pek çok şahsiyet ve unvanın arka arkaya sıralanması, bunların üstün ve meşhur vasıflarının tek tek Sultan Abdülaziz'e mâl edilmesidir. Klâsik Türk şiirinde tarihî ve mitolojik şahsiyetlerle önemli unvanların memduh ya da sevgiliyi yüceltmek maksadıyla kullanılması sık karşılaşılan bir durumdur. Ancak genel itibariyle manzumelerde bu önemli unvan ve şahsiyetlerin birkaçının kullanılması yeterli görülmüştür. Tayyâr-zâde Atâ ise birkaç teşbih ve telmihle yetinmeyip akla gelebilecek pek çok unvan ve şahsı Sultan Abdülaziz'i methetmek için ayrı ayrı bahis mevzusu yapmış, kimi devlet ve memleketleri Abdülaziz'in devletiyle kıyaslayarak onun ne derece yüce bir makam sahibi olduğunu vurgulamıştır. Kasidede geçen şahıs, unvan, ülke ve memleketler sırasıyla şöyledir:

"Ferîdün, Dârâ, Sencer, Cem, İskender, Rüstem, Nüşîrevân, Cemşîd, Gürsâsb, Sâm, Keykubâd, Husrev, Keyhusrev, Kâvûs, Lehrâsib, Geştâsib, İsfendiyâr, Erdeşîr-i Dârab, İkyâl-i 'Arab, Manûçehr, Keyûmers, Pervîz, Hürmüz, Hüşeng, Kisrâ, Ferîdün, Ferruğ, Behrâm, Nerîmân, Erdevân, Bâbek, Hürmüz İbni Yezdicerd, Ferruğzâd, Âzerî, Tûrân, Fîrûz Şâh, H'ârizm, Ners, Zü'l-Ektâf, Ferruğzâd, Tahmasîb, Yezdicerd, Tahmuras, Câmâsb, Pîşdâdiyân, Kayser, Sâsâniyân, Efrâsiyâb, İbni Sa'n, Hâtem, Eşkân, Şâpûr, Dahhâk, Şeddâd, Behrâm, Nerîmân, hâkân-ı Türk, fağfûr-ı Çîn, râyân-ı Hind, 'Abbâsî, Fâtımiyyûn, Yemen, Eyyûb, 'Osmân Hân, Fâtih Sultân Selîm, Süleymân, Hân Mahmûd, Hayder-nihâd, Zıll-ı Yezdân, vekîl-i Mustafâ, Fîsâgores, Rüstem, Behrâm, Dahhâk bin 'Ulvân-ı Şedîd, Kârûn, Sâm, Zâl, Rüstem, Sokrât, Bokrât, Felâtûn, Bû 'Alî Sînâ, Bihzâd, âl-i 'Osmân, İsfahân, Züleyhâ, Kandehâr, Afgâniyân, Kirmânşâh, Medâyîn, Sa'ânî, Karîha, Hayder"

Bunların kimi sahip olduğu üstün vasıf ve başarılar sebebiyle Sultan Abdülaziz'e benzetilmiş; kimi kötü vasıfları sebebiyle Sultan Abdülaziz'in tam zıddı olarak nitelenmiştir. Ülke ve memleketler Abdülaziz Han'ın ülkesiyle mukayese edilmiş, Abdülaziz Han'ın makamının ve ülkesinin yüceliği mübalağalarla ortaya konmuştur.

Sultan Abdülaziz'in methi dışında, şairin kendi, mesleği ve ailesi ile ilgili bilgiler verdiği bölümler de mevcuttur. Tayyâr-zâde Atâ bu kasideden önce hiç kimseye bir kaside sunmadığını, bunun kendisi için bir ilk olduğunu söylemektedir:

“Etmedim bu ere dek taqdîm kaşîde kimseye
Nev-‘arûs-ı kilkime dâmâd-ı ‘iffettir gelen” (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 13)

Ailesinin Sultan III. Ahmed devrinden beri saraya sadakatle hizmet ettiklerini, kendisinin de şimdiye kadar sadakat ve doğruluk üzere hizmetlerine devam ettiğini söyler. Her ne kadar azledilmenin verdiği üzüntüyü yaşasa da isyan etmesinin ya da sadakatten bir an olsun ayrılmasının mümkün olmadığını ve kendisine gönderilen teselli mektubunun üzüntüsünü hafifletmeye yeterli olduğunu ifade eder:

“Hân Aḥmedden beri hünkârım ‘abd-i şâdıķıñ
Ḥizmetiñle faḥr eder ‘ırşan meserretidir gelen
İbni Tayyâram cidâr-ı şevketiñ güncişkiyem
Ced-be-ced lânemdir a‘lâma cesâretidir gelen
Üç sene semt-i Cezâyirde gezip rûz u leyâl
İstikâmet ‘iffete şâhid ra‘iyyetidir gelen
Şimdi ‘azl ü ‘uzlet ü meşîḥat etdi pür-melâl
Luṭf-ı tesliyyet ile ṭab‘a şebâbetidir gelen
Gerçi ma‘zûlüm eyâletden velâkin ḡam yimem
Şer‘ ü kânûn reh-berim elde şadâkatdır gelen” (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 11-12)

Tayyâr-zâde, açık olarak ifade etmese de bir yerde yeniden bir memuriyet talebinde bulunduğunu ima etmektedir:

“Süllem-i bâlâya luṭfuñla şu‘ûd etsem n’olur
Ḳalbe aḥkâm-ı şadâkatde niyâbetidir gelen” (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 12)

Atâ, eserinin başında doğrudan Sultan Abdülaziz’i methetmeye başladığı gibi sonunda da doğrudan dua bölümüne geçerek kasidesine son verir:

“Tâ be-maḥşer görmesin yâ Rabbi bir zerre keder
Ber-ḳarâr etsin Ḥudâ taḥtında ‘izzetidir gelen
Cenneti etdikçe ecdâd-ı mülükâneñ maḳarr
Dâ’im ol ‘âlemde dilden bu ‘ibâretidir gelen” (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 15)

2.5. Dil ve Üslûp Özellikleri

Tayyâr-zâde Atâ, 143 beyitten mürekkep kasidesinde klâsik şiirde alışlagelen üslûbun bir örneğini vermiştir. Ne terkiplerden berî sade bir dil kullanmış ne de bol terkiplerle örülü, anlaşılması güç bir metin ortaya koymuştur. Klâsik Türk şiirinin orta derecede bir şairi hüviyetinde olduğu görülen Tayyâr-zâde, *Fülkü'l-Me'ânî*’de orta derecede bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Klâsik şiirin yaygın olarak kullanılan telmih ve teşbih unsurlarını bolca kullanmış, Sultan Abdülaziz’i methederken özellikle mukayese ve teşbihten bolca istifade etmiştir.

Daha önce de şiirler kaleme aldığını ancak bu kadar yoğun bir mazmunlar dünyasını ilk kez kullandığını yine kendisi söylemektedir:

“Hâmil-i eş‘âr olaldan bunca mazmûn toğmadı
Zâde-i tab‘a selâset ile vüs‘atdır gelen” (Tayyâr-zâde Atâ 1279: 14)

Bu ifadenin, kasidenin üslûbunun bir gereği ve memduhun yüceltilmesi maksadıyla söylenmiş olma ihtimali de gözden kaçırılmamalıdır.

SONUÇ

Fülkü'l-Me‘ânî fî Medîhi's-Sultânî, kaside nazım şekliyle yazılmıştır, ancak genel itibariyle kasidenin sahip olması gereken şekli özelliklerin çoğuna sahip değildir. Eserin tek bir kasideden ibaret olmakla birlikte müstakil bir kitap olduğu düşünüldüğünde, klâsik eserlerde bulunması gelenek hâlini almış besmele, tevhid, münacat, na't gibi bölümlerinin bulunmadığı görülmektedir. Kasideye doğrudan Sultan Abdülaziz'in methiyle başlayan şair, eseri boyunca memduhunu methetmiş ve yine memduhuna dua ederek eserini sonlandırmıştır. Hem eserin hem de kasidenin plan itibariyle, önceki dönemlerde uyulan geleneksel yapıdan farklı olduğu görülmektedir. Bunun yazarın bir tasarrufu mu yoksa 19. yüzyıldan itibaren Klâsik Türk edebiyatında artarak görülmeye başlayan değişimlerin bir parçası mı olduğu, bu dönem üzerine yapılacak kapsamlı ve müstakil çalışmalarla ortaya konabilir. Tayyâr-zâde Atâ'nın genel olarak aruz veznini başarıyla kullandığı görülmektedir. Yine Klâsik Türk edebiyatının mazmunlar dünyasına hâkim olduğu ve bunları başarılı bir şekilde kullanabildiği eserlerinden anlaşılmaktadır. Bir *Divan* sahibi olmanın yanında özellikle 5 ciltlik tarihi ile meşhur olan Tayyâr-zâde Atâ, Klâsik Türk şiirinin orta dereceli şairlerinden kabul edilmektedir. Bu çalışmayla, kaynaklarda kayıp olarak bildirilen *Fülkü'l-Me‘ânî fî Medîhi's-Sultânî* adlı eseri bulunmuş, üzerinde temel incelemeler yapılarak transkripsiyonlu metni ortaya konmuştur.

3. Metin

3.1. Metin Tesisinde Esas Alınan Hususlar

Genel olarak metnin tesisi sırasında; Arapça ve Farsça ön eklerin, son eklerin, birleşik kelime ve tekiplerin yazımında, İsmail Ünver'in tekliflerine uyulmuştur. (Ünver 1993:51-89) Metin transkribe edilirken elde ikinci bir nüshanın bulunmamasının doğurduğu güçlüklerle karşılaşmıştır. Buna binaen gerekli görülen yerlerde metin tamiri yapılmış ve tamir yapılan yer köşeli parantez [] ile gösterilmiştir. Zaman zaman görülen imlâ hataları düzeltilerek transkirbe edilmiştir. Özellikle eserin imlâsı ve yazım tarihi dolayısıyla bildirme eki yuvarlak değil (hilkâtdür, haşletdür vb), düz okunmuştur (hilkâtdir, haşletdir vb.). Yine tamlama eki aynı gerekçelerle yuvarlak değil (zamānuñ, fermānuñ vb), düz okunmuştur (zamāniñ, fermāniñ vb.). Özel isimlerin imlâsı sırasındaysa, metindeki imlâya ve ismin aslına sadık kalınmıştır (Hayder, Hasen, Fîşāğoreş vb.) Son olarak, eserin yazım tarihi dolayısıyla kelimeler günümüzde kullanılan şekliyle imlâ edilmiştir (gördi > gördü, itdi > etdi, didi > dedi vb.).

3.2. *Fülkü'l-Me‘ânî fî Medîhi's-Sultânî*'nin Transkripsiyonlu Metni

[1]

Fülkü'l-Me‘ânî fî Medîhi's-Sultânî

[Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün]

- 1 Bareka'llâh pâdişâh-ı nür-ı hilkâtdir gelen
Şehriyâr-ı 'âdil ü Bû Bekr-sîretidir gelen

Rahm ü şefkatden muhammer mâye-i şâhânesi

Müjde 'Osmâni-ḥilim Fârûk-ḥaşletdir gelen

Ḥayderî-cür'et Ḥasen-fıtrat Ḥüseynî-menkabet
Câmi'-i ḥüsn-i ḥışâl ü kân-ı ḥaşyetdir gelen

Nazm-ı milketde 'Ömer İbni 'Aziziñ a'deli
Şehriyâr-ı münşif ü dîndâr-fıtratdır gelen

Ol Ferîdün-ḥaşlet ü Dârâ-edâ Sencer-gulâm
Cem-tüvân İskender-ârâ-yı şehâmetdir gelen

Rüstem ü Nüşirevân Cemşid ger Gürşâsbla Sâm
Olsalar mevcûd-ı ḥünkârım deḥâletdir gelen [2]

Keykubâd u Ḥusreviñ tayy eyleyen 'unvânını
Ol serîr-ârâ-yı ser-tâc-ı ḥilâfettir gelen

Luṭf-ı Ḥaḫḫ ile nizâm-ı mülkü olur pâyidâr
Şâh-ı Keyḥusrev-gulâm Kāvüs-ḫudretdir gelen

Görmemiş Lehrâsib ü Geştâsib ü İsfendiyâr
Böyle bir tarz-ı dilîrîde besâletdir gelen

10 Ğıbta eyler Erdeşîr-i Dârab İqyâl-i 'Arab
Şân u şevketle şükûhe hep rezânetdir gelen

Ben Manûçehr ü Keyümers-i ḥired Pervîze de
Güş verdim şimdi görsünler ne devletdir gelen

Hürmüz ü Hüşeng ü Kisrâ vü Ferîdün Ferruḫñ
'Adl ü dâdı zerre bu mihr-i 'adâletdir gelen

Derdi Behrâm u Nerîmân Erdevân u Ḥusrevân
İntisâb-ı Bâbeke 'arz-ı ḫarâ'atdır gelen

Derk etseydi zamânîñ Hürmüz İbni Yezdicerd
Cân atardı Bâbeke farz-ı iṭâ'atdır gelen

Görse Ferruḫzâd-ı Zü'n-nev-zer daḫi bu şevketi
Baḫş-i şâhî etmede özge ḫacâletdir gelen

Raḫt-ı Âzerî vü Tûrân yâd olur mu bunda ḫiç
Baḫ şehen-şâh-ı 'azîmü's-şân u neş'ettir gelen [3]

Olsa Fîrüz Şâh u Ḥvârizm cân atardı bâbîña
Hep mülûke ḫizmetiçün şıdḫ-ı niyyettir gelen

Ners ü Zü'l-Ektâf Ferruḫzâd u Ṭahmasıb daḫi
Görseler ḫayrân olurlardı ne ḫâletdir gelen

Yezdicerd Ṭahmuraş u Câmâsb u Pîşdâdiyân
Bi't-ṭabi' taşdıḫ ederlerdi feḫâmetdir gelen

20 Ḳayşer ü Sâsâniyân Efrâsiyâbîñ şöhreti
Kim olurlar bu 'inân-rân-ı mekânettir gelen

İbni Sa'n u Hâtemi hiç yâda hâcet koymayan
Mûzîh-ı ma'nâ-yı tefsîr-i şehâvetdir gelen

Yoğ maḥâll-i yâd-ı Eşkân ile Şâpûrî hele
Şimdi görsünler ne dârât-ı kemâletdir gelen

Ḳahr olur Ḍaḥḥâk u Şeddâd müdrîk olsa 'aşrîñı
Bendegân-ı 'ahdiñe hep istiḳâmetdir gelen

Müsteşâr etmem deriñde zî-maḳarr-ı aṭyebde
Emr ü fermâniñla her emre sühûletdir gelen

Kesb-i ma'mûriyyet etmekte memâlik nev-be-nev
Meclis-i vâlâdan aḥkâm-ı 'adâletdir gelen

Şayd eder bir niçe Behrâm u Nerîmânı ḳalem
Medḥiñi teşḥîre şayyâd-ı belâğatdır gelen [4]

Hâşılı ḥâkân-ı Türk fağfûr-ı Çîn râyân-ı Hind
Olsa ḥizmet-kâr-ı şâhâneñ recâhatdır gelen

Devlet ü dârâtını temşîl-i 'Abbâsî ile
Nâ-becâ teşbîhdür bir sehv-i fikretdir gelen

Yâd olur mu Fâtımiyyûn u tebâyi'-i Yemen
Onlarıñ 'aşrında şâḥım hep şikâyetdir gelen

30 Olamaz hiç bir vekîliñ âl-i Eyyûbe ḳıyâs
Re'y u tanzîm-i umûr için işâbetdir gelen

Şad hezârân rahmet olsun rûḥ-ı 'Osmân Ḥâna kim
Nesl-i pâkinden melek-sîretli şüretdir gelen

[Ger] Fatîḥ Sulṫân Selîm ile Süleymân görseler
Ḥaḳḳa biñ şükr etmek isterlerdi ni'metdir gelen

Zât-ı şâhâneñ için bî-şübhe der cümle mülûk
Hep şî'âr u meşrebiñ ḥalkı şiyânetdir gelen

(...)³ pāk Ḥân Maḥmûd sürüşî menḳabet
Sâye-i 'adl-âver-i 'avn-ı hüviyyetdir gelen

Ḥazret-i Ḥayder-nihâd 'Abdü'l-'azîz Ḥâna Ḥudâ
Zıll-ı Yezdân nâmını vermiş mehâbetdir gelen

[Zıll-ı]⁴ Ḥaḳ menşûrî 'unvânı vekîl-i Muştafâ
Bağ imâmü'l-müslimîn mes'ûd-ı millettir gelen [5]

Sen o gerdûn-menziletiñe vücûd-ı şevketiñ
Mekremet-mâhiyet ü ilhâm-ı ḥil'atdır gelen

Ey şehenşâh-ı güzîñ ey kâm-kâr u kâm-bîn
Zevḳ-ı evşâfiñ için ṫab'a 'uzûbetdir gelen

³ Sayfa başı yırtık.

⁴ Sayfa başı yırtık. Kelimenin sonundaki harf ve anlamdan hareketle "Zıll" olması gerektiği düşünülmektedir.

Ol fevâ'id-kâmilî âyîne-i 'âlem-nümâ
Ka'b-ı 'âlîsi ile dehre sa'âdetdir gelen

- 40 Bulmada emr-i hümâyûnuñ ile 'âlem refâh
Mülküñe ser-mâye-i naşfetle şervetdir gelen

Öyle ma'fûru'l-cevâñib hey'et oldu devletiñ
Gıpta vü reşke bütün aşhâb-ı şöhretdir gelen

Şadr u nâzırla sipihdâr u re'îs ü mâliyeñ
Her birisi mâlik-i künc-i riyâsetdir gelen

Her umûr-ı hâriciyyeñ şân u şevketle döner
Hamdü li'llâh her işe 'âlî-nazâretdir gelen

Şeyhü'l-İslâmîñ gibi fâzıl selefde geçmedi
Dâ'iyân-ı 'ahdiña fazl u semâhatdır gelen

Çurş-ı şems ü şân u şevketin müdarâ söylemem
Bendegâñiñ kevkib-i evc-i haşâfetdir gelen

Görmedim işitmedim hem gelmedi hiç bir zamân
Rüşd ü dâniş bendegâñiñçün ma'iyetdir gelen [6]

Her birinde var nizâm-ı mülke dürlü iktidâr
Çuvvet-i emr-i hümâyûnuñla kudretdir gelen

'Askeriñ ser-'askeriñ erkân-ı harb-i devletiñ
Levhaşa'llâh şâhib-i kilik ü besâletdir gelen

Müsikiyi meşka Fîşâgoreş eylerdi heves
Müsikî-yi haşşını güş etse hayretdir gelen

- 50 'Asker-i şâhâneniñ her birini biñ Rüsteme
Eylerem tercîh 'avn-i Rabb-i 'izzetdir gelen

İnkıyâd-ı leşkeriñ öyle metîn ü üstüvâr
Haç nazardan şaklasın tarz-ı hamiiyetdir gelen

Cünd-i şâhâneñ ile bâ-'avn-i Haç teşhîr olur
Her humâr-ı nâ-giriftiden şikâyetdir gelen

Ceyş-i münkâdîñ n'ola zabt etse rüy-ı 'âlemi
Bezî-i in'âm-ı hümâyûnuñla miknetdir gelen

Sîne girmek düşmenin mümkün midir ecnâdiña
Sâye-i şâhâñede ceyşe celâdetdir gelen

Dursa Behrâm Kâbilî Daħħâk bin 'Ulvân-ı Şedîd
Satvet-i ecnâdiña karşı hîrâsetdir gelen

Ûvâh u nâ-Ûvâh niçe Kârun rezm-Ûvâha bî-güvâh
Şavlet-i ceyşiñle keydimde cebânetdir gelen [7]

Sâm u Zâl ü Rüstem-i zerrîn-külâha 'âkıbet
Bir sipâhiñ harbesiyle havfa nevbetdir gelen

Pençesi bir ferdiniñ ber-küşte eyler ‘âkıbet
Pehlevânân-ı cihâna cümle vahşetdir gelen

Cümle-i şîrâne-i cündüñ verir reh ü hirâs
Gördüm idi düşmene hep havf u haşyetdir gelen

- 60 Her sipeh ‘add olsa câ’iz bir sipâhiden şehâ
Bu veşîkayla nizâm-ı mülke hücçetdir gelen

Cüdiñi Hâk başş ede saña seni ecnâdña
Bu dürüd-ı dâ’imide kalbe kuvvetdir gelen

Buldu tersâne umûrı ser-te-ser hüsn-i nizâm
Fırkâta nâdî kapağla nice qorvetdir gelen

Eyledikçe fenn-i deryâyı ta‘allüm sū-be-sū
Mekteb-i bahriyyeñe emvâc-ı kudretdir gelen

Taldı hâl-i ‘âşık-âsâ gördü gavvâş-ı himem
Şimdi çıkdı buldu dürri kân-ı kıymetdir gelen

Sū-be-sū hükm-i hümâyūnuñ bütün ‘ayn-ı şavâb
Mülküñü taḥkîme vapur-ı hirâsetdir gelen

Görse ebced-hvân olurdu fâzıl-ı tahrîr eger
Mekteb-i harbiyyeñe her fenn-i hey’etdir gelen [8]

Sūq-ı ceşş ü kîmyâ vü sîmyâ coğrâfiyâ
Hendese fenn-i te‘âlâ ‘ilm-i hikmetdir gelen

Leşker-i şâhâneniñ her mevki’i dârü’l-fünûn
Bunlara seyf ü kalem ü rüşd ü rü’yetdir gelen

Ṭob-ı ra‘d aşup işâğa eyledikçe topçılar
Ṭavr-ı bîm-i düşmene dehşet hirâsetdir gelen

- 70 Mü’minine dâd-ı Hâk[dır] farṭ-ı cür’et Ḥayderâ
Hüsn-i enzârîñ ile başka liyâkatdır gelen

Hâk hemân şulḥ u şalâḥı pâyidâr etsin ‘adū
Ba‘dezîn mağlûb olur cünde mahâretdir gelen

Vâlid-i ‘âlî-şi‘ârîñ ‘askeriñ tanzîm edip
Şimdi fenn-i emr-i tensîka kemâletdir gelen

Feyz-i Hâk piş ü zafer sağ u şoluñda bağal-gîr⁵
Nuşret ü kudret liyâkat hep rezânetdir gelen

Olsa bed-hvâhiñ n’ola ser-dâde-i seyf-i esef
Ba‘dezîn defn-i ‘adüya künc-i ‘uzletdir gelen

Hüsn-i icrâ vü nizâm-ı mülke geldi iştihâ
Ehl-i inşâfa bu ahvâle şehâdetdir gelen

Pâdişâhım sen mü’eyyidsin umûr-ı devleti

⁵ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

Cânib-i Bârî te'âlâdan şıyânetdir gelen [9]

Devlet-i İslâma hâmi 'avn-i Hâkken dâverâ
Ân-be-ân tîr-i düşvâra sühûletdir gelen

Ṭâli' ü mes'ûd-ı şâhâneñ verir mülke nizâm
Cebr-i noqşân ile ikmâle delâletdir gelen

'Ahdîna Sokrât u Bokrât u Felâtûn ğıbta-keş
Ḥayret eyler Bû 'Alî Sînâ-firâsetdir gelen

80 Pâdişâhım hiç tefekkür etme bâ-luṭf-ı İlah
Ġaybdan i'mârına mülküñ işâretdir gelen

Hâmi-yi dînsin veliyy-i ni'metim bâ-feyz-i Hâk
Hükümüñi infâz u icrâya kefâletdir gelen

Gelseler eslâf u ecdâd-ı 'izâmîñ bir yere
Zâtına teslîm ederler taht-ı naşfetdir gelen

Çünkü sensin şehriyârân-ı 'izâmîñ zübdesi
Rûḥ-ı sâlim başlarıñ tâcı ḥilâfetdir gelen

Müşfik u dîndâr u mün'imdir vücûd-ı ṭâhiriñ
Mekremet cür'et besâlet pâk-ıyânetdir gelen

Ḥayli demdir gitdi nisyân u cehâlet şimdicek
'İlm ü isti'dâd u dâniş hep dirâyetdir gelen

Raġbet-i şâhâneñi gördükce aşhâb-ı zekâ
Ma'rifetler pür-hünerler 'ilm-i ḥikmetdir gelen [10]

Keşti-yi hünkârı seyr et cûşişî koy sâkit ol
Müjde ey Baḥr-ı Sefid üstüñde ziyânetdir gelen

Mîhr-i 'âlem-tâbdan bâlâ ziyâ-yı şevketi
Ḥîre geldi çeşmime gerdün-ı ḥaşmetdir gelen

Dürdan seyr eyle sîr oldu şu çarḫı görsene
Ol kerîm ü mün'im ü mâhî-yi himmetdir gelen

90 Şehriyâr-ı heft-kişversin ki görmekle felek
Müşteriye dîde-i rûşenle rif'atdır gelen

Zıll-ı Hâksın müstazıl-ı şevketiñ her bir taraf
Zîr-destân şükr ederler istirâhatdır gelen

Ey cihânîñ başınıñ tâcı mülüküñ mefḫarı
Ân-be-ân mir'ât-ı dehre tarz-ı rahmetdir gelen

Feyz ü tevfiḫ hem-seriñ fevz-i İlahî reh-beriñ
'Avn-i Hâkḫ ile nizâm-ı mülke nuşretdir gelen

'Aşr-ı şâhâneñde 'ilm ü dâniş oldu râyegân
İltifâtıñla kemâletdir 'arâfetdir gelen

Emr-i me'mûriyyet oldu gün-be-gün efzûn-ter
Mülke tevsîf-i zirâ'atla 'imâretidir gelen

Pâdişâhım tarz-ı mülkü tarh u tanzîmiñ ile
Çerat-ı a'dâya bir mekr ü cehâletdir gelen [11]

Geldi İstanbul pek me'yûs buldu çakeriñ
Hamdü li'llâh kim kudümüñle meserretidir gelen

Dîde-i gerdüna nâ-meşhûd idi böyle sürür
Çurş u mihre döndü İstanbul ne tal'atdır gelen

Şimdi mesrûr olduñ ey dil çekme gayrı bîm-i gam
'Adl ü dâdiñ menba'ı pür cûd-ı himmetdir gelen

100 Reh-rev ol mest ü necât u şıdka çekme havf u bîm
Şad hezârân şükr ola şubh u selâmetdir gelen

Vâlid-i zî-şân-ı cennet âşiyânîñ hizmeti
Câna minnetken tülû' etdiñ o devletdir gelen

Hırz-ı cânımdır 'ubûdiyyet baña mevrûşdur
İftihâra bu cihet ile liyâkatdır gelen

Hân Ahmedden beri hünkârım 'abd-i şadıkiñ
Hizmetiñle fahr eder 'ırşan meserretidir gelen

İbni Tayyâram cidâr-ı şevketiñ güncişkiyem
Ced-be-ced lânemdir a'lâma cesâretidir gelen

Üç sene semt-i Cezâyirde gezip rûz u leyâl
İstikâmet 'iffete şahid ra'ıyyetdir gelen

Şimdi 'azl ü 'uzlet ü meşîhat etdi pür-melâl
Luft-ı tesliyyet ile tab'a şebâbetdir gelen [12]

Gerçi ma'zülüm eyâletden velâkin gam yimem
Şer' ü kânûn reh-berim elde şadâkatdır gelen

İşte mülk işte müfettiş işte inşâf-ı 'azîz
Hizmet-i şıdka mükâfât u 'inâyetdir gelen

İrtikâb etmem hoş-âmed sözle taşvîr-i mağâl
Fikr-i Bihzâd-hayâle şıdka-ı şüretidir gelen

110 Ba'dezîñ rûhum şu kalıbdıyken ey cân-ı 'azîz
Devletiñde hizmete şıdka niyyetdir gelen

Süllem-i bâlâya luftuñla şu'üd etsem n'olur
Çalbe ahkâm-ı şadâkatde niyâbetdir gelen

Gördüğüm dem vech-i şâhâneñde nûrâniyyeti
Bâreka'llâh bir mücessem mâh-ı tal'atdır gelen

Mefharısın âl-i 'Osmânîñ ben etsem de kâsem
Hâniş olmam mülk-i 'Osmâna sa'âdetdir gelen

Sürme eyler İşfahânîler egerçi bulsalar
Hâk-i râhiñ sürme-i 'ayn-ı celâdetdir gelen

Defter-i 'işyânımı ecr-i cezîl ü medh ile
Maḥv ü işbât eyleyen nîgü 'ibâretdir gelen

Bu kaşîde şübhesiz 'ayn-ı 'ibâdet 'add olur
Haşv ü zâ'id gelmedi fikre belâgatdır gelen [13]

Eyle gey bârî tenezzül terk-i taşdı' eyleyip
Erdi pâyâna kaşîde kes nihâyetdir gelen

Aldı 'aqlım bir perî-rû ḥür-ı ḥilkatdır gelen
Ḥüsn ü ân-ı şivesiyle nûr-ı fıtratdır gelen

Dil verince bildim ol mâh-ı felek-câhı hemân
'Âşık-ı şürîdeye tarz-ı inâbetdir gelen

120 Ḥayli demdir dâğ-ber-dâğ idi sînemde firâk
Gördüm ol cânân ile birlikde vuşlatdır gelen

Eylemişdi çeşm-i ḥün-bârım onuñ hicri sebîl
Dîdeler-veş dil-i şeydâ vuşlatdır gelen⁶

Bak Züleyḥâyı ḥayâlimde neler taşvîr eder
Ümmü ma'nâdan mevâlîd-i melâḥatdır gelen

Görmedi göz vech-i tâbendeñ gibi ḥüsn-i cemâl
Çeşm-i im'ân-ı cihâna ḥüsn-i rû'yetdir gelen

Ḳandehâr Afġâniyân Şâpûr u Kirmânşâhda
Mişli nâ-bûd öyle bir zevḳ u ḥalâvetdir gelen

Böyle elfâz-ı perîşân mı becâdur vaşfiña
Ḥâtıra ekdâr-ı 'azl âlâm-ı 'uzletdir gelen

Etmedim bu ere dek taḳdîm kaşîde kimseye
Nev-'arûs-ı kîlkime dâmâd-ı 'iffettir gelen [14]

Ḥâmil-i eş'âr olaldan bunca maẓmûn toġmadı
Zâde-i ṭab'a selâset ile vüs'atdır gelen

Çok zamandır ebkem ü lâl olmuşıdı maḥberim
Şevḳ-i medḥiñle dile ḥüsn-i selâmetdir gelen

Ḥâmemi mechûl iken memdûḥudur ma'lûm eden
Nâvdâna ḥüsn-i zîbâyiş meziyyetdir gelen

130 Ḳalbime şâhım ḳudûmüñ baḥş edip başka neşâṭ
Bu sefer dil-ḥâneye mihmân-ı râḥatdır gelen

Ḥâmeniñ ḥaddi degildir vaşf-ı şâhâneñ yaza
Şevḳ-i evşâfiñ ile fikre cesâretdir gelen

⁶ Bu mısradaki vezin aksamaktadır.

Terk olur mu ni‘met-i evşâf-ı şâhâneñ ile
 albime başa leâfet dürlü lezzetdir gelen

Neş‘e-i evşâf verdi cür‘et-i ıtñāba yol
 Vüs‘at-i ‘afv-ı hümâyūnuñla ğāyetdir gelen

Medh-i şâhâneñ ğıdā-yı rûhdur bu çākere
 Hātırā haylı me‘ānī-yi hālāvetdir gelen

Elde iken hıç fedā olsun mu bu vaqt-i sa‘īd
 Tālī‘-i kilik-i siyāha sa‘d-ı sā‘atdır gelen

Külliyen eş‘arı huşk idi hezārāmı hamūş
 Cūy-ı luţfuñla dile vird-i hużāretdir gelen [15]

Ey Medāyın ey Sa‘ānī ey arīha ğayrı tur
 Gül-nihāl-i rû-ziyā ezhār-ı şevketdir gelen

Eyleme ta‘ciz çıkma vādi-yi ādābdan
 Ben dedikçe hāmeye bu yolda rağbetdir gelen

Ğayrı o taşdı‘i ‘arz eyle münācātı velī
 Ez-ber et vird-i du‘āsı ile lezzetdir gelen

140 Gelmiyor evşâf-ı şān u şevketi ihşāya hıç
 Söz tamām oldu du‘āya başla nevbetdir gelen

Secde-i şükre varıp eyle du‘ā şimdi ‘Aā
 Eylesin te‘yīd Hā Hāyder-abī‘atdır gelen

Tā be-maḥşer görmesin yā Rabbi bir zerre keder
 Ber-arār etsin Hudā tahtında ‘izzetdir gelen

Cenneti etdikçe ecdād-ı mülūkāneñ maarr
 Dā‘im ol ‘ālemde dilden bu ‘ibāretdir gelen

Āmīn
 1280 [16]

Hū

Sābı

Mutaşarrıf-ı Cezā‘ır-i Baḥr-ı Sefīd

Sa‘ādetlü Aḥmed ‘Aā Beg Efendiniñ

Dürc-i cevāhir-efkārlarıdır

Fī-sene

1279

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Mehmet (2010), *Osmanlı Sarayı Tarihi Tarih-i Enderûn*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ARSLAN, Mehmet (2010), "Atâ, Tayyâr-zâde", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (erişim: <http://www.turkdebiyatiiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2188>)
- BABİNGER, Franz (1992), *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BURSALI MEHMED TAHİR (1342), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1986), "Kaside", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II -Divan Şiiri-*, S. 415-416-417: 17-77.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1999), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN, Cem (1996), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- ELİAÇIK, Muhittin (2005), *Tayyâr-zâde Atâ Divanı*, Ankara: Bilge Yayınları.
- ELİAÇIK, Muhittin (2005), "Enderunlu Atâ ve Şiirleri", *Osmanlı Araştırmaları*, S. XXVI: 237-264.
- ERGÜN, Sadeddin Nüzhet (1936), *Türk Şairleri*, İstanbul.
- ERK, Nihal (1960), "'Tuhfetü'l-Fârisîn Fî Ahvâli Huyûl El-Mücâhidîn' Adlı Kitabın İlimler Tarihi Yönünden İncelenmesi", Ankara DTCFD, S. XVII/3-4: 495-511.
- İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999), *Son Asır Türk Şairleri*, (Haz. Müjgan Cunbur), C. 1, Ankara: AKMB Yayınları.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Atâ Bey, Tayyâr-zâde", *DİA*, C. 40, s. 34-35.
- KURNAZ, Cemal – ÇELTİK, Halil (2010), *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, Ankara: H Yayınları.
- MEHMED SÜREYYA (1311), *Sicill-i Osmânî*, C. 3, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- REDHOUSE, Sir James (1992), *Turkish and English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2007), *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: 3F Yayınları.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1317), *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Tahirü'l-Mevlevî (1994), *Edebiyat Lûgati*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tayyâr-zâde Atâ, Fülkü'l-Me'ânî fi Medîhi's-Sultânî, Millî Kütüphane (Tasnifsiz).
- TUMAN, Mehmet Nail (2001), *Tuhfe-i Nâilî*, C. 2, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- UNAT, Faik Reşit (1988), *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Ankara: TTK Basımevi.
- ÜNVER, İsmail (1993), "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi*, C. XI, S. 1: 51-89.